

תיאטרון

מאיה בז'רנו

בית מטבחיים 5

מחזמר פסיכדלי על פי רומן של קורט וונגוט בתרגום יורם קניוק

מאת אורית ליכטנשטט גל; בימוי - סיון הנדלסמן; מוסיקה ותמלול שירים - נדב ויקינסקי; הפקה של תיאטרון האינקובטור; עלה ב'צוותא' תל אביב בפברואר 2016; (עלה לראשונה בפסטיבל עכו בשנת 2015)

בדומה לסרטו הנודע של רוברטו בניני "החיים יפים", שבו ניסה לשוב למחנה השמדה בגרמניה הנאצית דימוי של אתר משחקים משעשע, משחק תחרות שבו יש מנצח בסוף והוא זוכה בטנק מתנה כדי להגן על בנו הקטן, כך במחזה הזה שבעקבות הספר האנטי מלחמתי הנודע של קורט וונגוט **בית מטבחיים 5**: כאן הווה לו גיבור הספר בילי פילגרים את כוכב הלכת טרלפמורד שיש בו חוקים אחרים של זמן וחלל והוא בעל ארבעה ממדים. זאת כדי לשרוד את מוראות המלחמה כחייל אמריקאי בשבי הגרמני בדרודן, כדי להישאר שפוי עד כמה שניתן, כדי להציג את מופרכותה הנוראה של המלחמה מעשי ידי בני אדם.

אני פותחת בכוונה בשיר פזמון מתוך המחזה, ששירים בילי והמקהלה: "בטרלפמורד/ כשמישהו מת/ הוא לא באמת מת, הוא בעצם חי מאוד/ בהרבה רגעים אחרים/ וכל רגעיו גלויים כמו חרוזים על חוט/ כמו שלוחה של הרי הרוקי!!"

ברברה (בתו) מנסה לפקוח את תודעתו ההווה: "תפסיק עם זה, אתה יודע שאין שום כוכב לכת שקוראים לו ככה! מאיפה בכלל לקחת כזה שם משוגע, טרלפמורד?"

הסצנה מתרחשת בבית חולים לפגועי נפש במלחמת העולם השנייה בארה"ב, ובילי בהווה הוא בגיל העמידה. הוא ממשיך לשיר וכתו מזעיקה אחות:

"הכוכבים בטרלפמורד נראים/ כמו ספגטי זורח בשמים פרועים/ מסוללי זמן נצחיים מתפתלים מעליך/ גלקסיות גועות וצומחות לרגליך."

"בית מטבחיים 5" הוא שם כתובת בעיר גרמנית במלחמת העולם השנייה. מחזה בהחלט לא פשוט לצפייה, שעיקרו הוא זרם תודעה מקוטעת, פגועה ומוטרפת של בילי, חייל אמריקאי ששהה בשבי הגרמני והיה עד להפצצה הכבדה של הצבא האמריקאי על העיר הגרמנית היפה דרודן; איש לא שיער שתהיה יעד להתקפה מסיבית כל כך - פשוט יום אחד באו עליה מטוסי הקרב והרסו אותה כליל כמעשה נקמה עד שדמתה ל'פני הירח השומם', בלשונו של וונגוט. דרודן נהפכת למוטיב טראומטי בספר ובמחזה שחוזר ומופיע בתודעתו של בילי.

המחזה כמו הרומן מרחף ונע בציר הזמן של עבר והווה בין אירופה של מלחמת העולם השנייה בשנים שבין 45-1943 לבין הווה של שנות השישים בבית החולים שבו מאושפז בילי כפגוע נפש בעקבות התרסקות מטוס. ממדי הזמן והחלל משתבשים ומיטלטלים באופן תזזיתי לא רציף, מה שמקשה ביותר לעקוב אחר ההתרחשויות.

אני מודה שללא קריאת הרומן לפני הצפייה במחזה לא הייתי יכולה לעקוב ולהבין, וזו אחת החולשות של המחזה: הוא נשאר אמנם נאמן לרוח הספר ולתוכנו אבל הוא לוקה בכלכול. יש כאן מאמץ ניכר להנכיח את העבר המלחמתי של הגיבור בסצנות של חיילים שבויים מול חיילים גרמנים, שיש בהן אלימות, השפלה והתעללות, תמונות של שדה קרב והפצצה (פס הקול לא חס על קהל הצופים); זאת לצד תמונות של הווה רגוע באווירה טיפולית כאמורה, במעברים צמודים ומהירים מאוד. המתח העיקרי המעניין הוא בין ההכרה במציאות הקשה והכואבת לבין החופש לדמיין, להפליג ולצאת מן הדעת ולנסוק לאותו כוכב דמיני טרלפמורד שבו ארבעה ממדים ועוד יתרונות לאלו שחיים בו.

ראוי לצטט כאן את הוגה הדעות הצ'כי סלבו ז'יז'ק בספרו **ברוכים הבאים למדבר של הממשי**, שמצטט את צ'סטרטון: "חשוב כאוות נפשך ובמירב החופשיות ובלבד שתציית." זה כמו כלב נובח שאין מה לפחד שמא ינשוך. זוהי חולשתו של החייל הפרטי הפשוט כמו זה שלפנינו: הוא שבו ונתון בכוחות גדולים ועצומים הכופים עליו לעשות מעשים שלא רצה ולא בחר בהם, הוא נכנע, ומכאן הביטוי שחוזר לאורך כל הספר והמחזה: "ככה זה" כמנטרה של ציות וכניעה. לקבל את פכות המציאות. חופש המחשבה והדמיון היצירתי אינו מבטל את השעבוד החברתי הממסדי והצבאי, להפך - הללו משלימים זה את זה.

מונולוג הפתיחה של בילי מאשר זאת: "הזמן כולו - הוא הזמן כולו, הוא לא משתנה ולא ניתן להסברים, הוא פשוט קיים. תבינו, אין בעצם התחלה, אמצע או סוף אין מוסר השכל, אין סיבות ואין השפעות. הכל תמיד בסדר וכל אחד מוכרח לעשות בדיוק מה שהוא עושה. הדברים פשוט קורים..." ואז נשמעת ירייה.

המקהלה שרה: "ביל פילגרים נותק מן הזמן", על רקע תקתוק שעון עקשני.

הצופים מותקפים כל הזמן בתנועה תזזיתית של השחקנים הלבושים בדרך כלל מדים צבאיים, באופן מסוגנן ומוקפד מאוד (כוריאוגרפיה של טל קוק) בתנועות של מלחמה, שליפה, תקיפה עם רובי צעצוע צבועים באדום. מזל גדול הוא שהתנועה נעשית באופן מסוגנן ומחושב ויוצרת דימוי של סדר ומשמעת בתוך כאוס הנסיבות הזמנים.

דוגמה לנזילותם של המצבים היא תמונת ירח הדבש של בילי וולנסיה (עבר): מיטת האהבה האינטימית בין בילי לכלתו הטרייה ולנסיה בסצנה מגוחכת מתקתקה שבאה אחרי תמונה קשה בשדה הקרב בין בילי לירידו ווירי, והיא מחליפה את תפקודה במהירות למיטת אשפוז בבית החולים בזמן הווה, כשלצדו בתו ברברה, כי אשתו מתה מזמן.

הבמה גדושה חפצים מטאפוריים ייצוגיים מתחלפים, מכאן הקושי להבין מה הוא מה ומהי המציאות הממשית. ההתרחשויות הן אקראיות מחד ומאידך הן בלתי נמנעות. ובכל זאת המשחק המיומן של הצעירים במחזה (קבוצה גדולה למדי שהיריעה כאן קצרה מלמנות את כל השמות: שיר שנער הוא בילי, יריב קוק הוא רמפורד ועוד) מצליח לסחוף אותי לקלחת הדחוסה של מילים, שירים והצהרות לעולם. לא נשארת מנותקת ולא אדישה. החומרים מזעזעים ומרגשים, אקטואליים מתמיד.

בבית החולים פוגש בילי, ברופא יון יונסן, שנקרא פרופ' רמפורד, והוא חושף בפניו את עולמו הפנטסטי של סופר מד"ב אמריקאי לא

"בית מטבחיים 5", צילום: יהודן שגב

ידוע בשם קילגור טראוט. בילי קורא בצמא את ספריו ומשם הדרך להזיות אסקפיסטיות פתוחה ללא מעצור. הניתוק שלו מהזמן הריאלי הוא גם ניתוק מרצף הגיוני של מקום וזמן במחזה. אנחנו חווים איתו את המציאות הקופצנית המרוסקת שמושרת ומבוצעת בריבור פרוע ובוטה, רצוף פזמונים, לדוגמה: "זוה חרא זוה חרא נו... אל תעמוד כמו זרג מתוח פורנינג מרוח זוה נו/ ... צא מהתחת של אמא שלך הזונה..."; תמונות של הזיות מיניות על כוכבת יפה בשם מונטנה, שמאוחר יותר נעשית אחות מטפלת ועוד. דמויות המשנה מהרומן מופיעות במחזה באופן שרירותי מודבק וחסר הקשר, מה שמקשה על הצופים לחוש אמפתיה לדברים שהם משמיעים, כמו למשל וירי החייל, ידידו של בילי שצועד איתו בשלג בשבי הגרמני. הוא צועק דברי זוועה כדי להפחיד את סובביו וכדי להרגיע את עצמו, לאזן את חרדותיו ולהסתיר את פחדנותו. סופו הטרגי בידי הגרמנים מכמיר לב. ברומן הסופר מרחיב את הרקע והנסיבות להופעתם של וירי ובילי כמו גם דמותו של רמפורד, שבהווה מאושפז לצדו של בילי. דמותו של בילי מזכירה לא פעם את דמותו של החייל האמיץ שוויק, גיבורו של ירוסלב האשק, בגיחוך שבו, ובטיפשות החכמה שלו.

שאני מסוגל לשנותם.
...ככה זה ככה זה.

ובילי כמו גם דמותו של רמפורד, שבהווה מאושפז לצדו של בילי. דמותו של בילי מזכירה לא פעם את דמותו של החייל האמיץ שוויק, גיבורו של ירוסלב האשק, בגיחוך שבו, ובטיפשות החכמה שלו.

הקטע השני, סרט טלוויזיה ברוורס:
"מטוסים שבים לקרקע/
הפצצות נשאבות למפעלים בהרטפורד קונטיקט/
ונטמנות באדמה.
הטייסים מורידים את המדים והופכים נערים/
היטלר נהיה תינוק/ היטלר נהיה תינוק/ היטלר נהיה תינוק
וכל בני האדם הופכים להיות
וכל בני האדם הופכים להיות אדם וחיה."

הספר והמחזה מתכתבים כמובן עם יצירתו האנטי מלחמתית הגדולה של ג'וזף הלר מלכוד 22 שיצאה לאור ב-1961 ואצלנו היה חנוך לויך. לא אמשין להלאות את הקוראים בתיאורים סבוכים, ובציטוטי פזמוני זוועה מקבריים שאמורים לשעשע ולרחות כאחה. אני רוצה לסיים בשני קטעים יפים ומרגשים באירופה ההומוריסטית שלהם, שיש בהם מן הסיכום והם נכונים תמיד למי שהשלום והאהבה, האנושיות והחיים הם הדבר החשוב לו ביותר. המקהלה שרה: "הענק לי אלוהים את השלווה לקבל את הדברים שאינני יכול לשנות/ הענק לי אלוהים את האומץ לשנות את הדברים

פסיפס - רבעון לשירה

כתב-עת השואף לשילוב המודרני עם הקלאסי, תוך שיקוף מחנות ומשמרות שונים בשירה - ותוך הדגשתה של זווית ראייה יהדותית בת-ההווה. מעל דפי "פסיפס" מוגשות שיחות עם יוצרים, שירים חדשים של משוררים ותיקים וצעירים גם-יחד, כמו כן מאמרים תיאורטיים ורשימות ביקורת על ספרים, לרבות תרגומים משירת העולם.

האתר באינטרנט של עקד-פסיפס: www.eked.co.il

 הצטרפו אלינו לעמוד הפייסבוק

מנוי ל"פסיפס"

לכבוד "פסיפס", רבעון לשירה, רחוב מרים החשמונאית 25, ת"א 62032 אבקש מנוי לשנת 2016 (4 גליונות)

מצ"ב המחאה ע"ס 125 ש"ח, כולל דמי משלוח בארץ.

שם משפחה.....כתובת.....טלפון.....